

Бенера В. Е. Самостоятельная научная работа студентов в университетском образовании Украины (1864 – 1883 гг.)

Определены изменения в теории и практике самостоятельной работы студентов. Выявлены особенности и тенденции самостоятельной работы в учебном процессе заявленного исторического периода. Актуализирован конструктивный исторический опыт организации самостоятельной работы студентов высшей школы Украины (1864–1883).

Ключевые слова: самостоятельная работа, высшее учебное заведение, учебный процесс, теория, практика, тенденции, актуализация исторического опыта.

Benera V. Ye. Students' Self-studies Scholarly Work in the Universities of Ukraine (1864 – 1883)

The changes in the theory and practice of students' self-studies work within the given historical period have been distinguished; the characteristic features and tendencies of students' self-studies development have been identified within the proposed periods. The revealed positive experience of students' self-work organization has been actualized in academic process in higher educational establishments of Ukraine (1864–1883).

Key words: self-studies, higher educational establishment, educational process, theory, practice, tendencies, actualization of historical experience.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013 р.

Прийнято до друку 27.06.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Штефан Л. А.

УДК 373.5.018

О. М. Скавронська

**ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
З ПІДЛІТКАМИ, ЯКІ СХИЛЬНІ ДО ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ТА НЕПОВНОЛІТНІМИ ЗЛОЧИНЦЯМИ
В УКРАЇНІ (20-ті - перша половина 30-х рр. ХХ століття)**

У сучасній Україні проблема організації соціально-педагогічної діяльності з підлітками, які схильні до правопорушень та неповнолітніми злочинцями набуває особливої гостроти, оскільки підростаюче покоління формується в складних соціокультурних умовах економічних і політичних суперечностей, неврівноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства. Зростає чисельність дітей із порушенням

норм поведінки та тих, хто належить до „групи ризику” і долучається до раннього алкоголізму та наркоманії, збільшується питома вага протиправної, агресивної поведінки підлітків під впливом алкогольного та наркотичного сп'яніння.

Дослідженням змін, що відбулися в соматичному, психічному, фізичному стані осіб, які мають відхилення в поведінці, займалися такі вчені як: В. Бехтерев, Б. Братусь, І. Сеченов. Аналіз причин виникнення та визначення основних видів важковихованості представлений у працях В. Бітенського, З. Зайцевої, О. Лічко, А. Кочетова, В. Оржеховської, Ю. Свеженцевої. Питаннями з'ясування змісту соціально-педагогічної діяльності в молодіжному середовищі займалися О. Безпалько, З. Зайцева, Г. Лактіонова, В. Оржеховська, Г. Пономаренко, В. Сидоров, М. Фіцула та деякі інші дослідники.

Мета статті полягає у вивченні питань організації соціально-педагогічної діяльності з підлітками, які схильні до правопорушень та неповнолітніми злочинцями в Україні в історичній ретроспективі.

Вивчення наукових праць П. Блонського, О. Залужного, В. Протопопова, І. Соколянського, С. Шацького та ін. дозволяє стверджувати, що цінний досвід організації соціально-педагогічної роботи з правопорушниками та малолітніми злочинцями накопичено в Україні ще у 20-ті – першій половині 30-х рр. ХХ століття. Взагалі, до правопорушників підліткового віку в досліджуваній період застосовувались такі терміни, як: „важковиховувані діти”, „малолітні злочинці”, „морально знівечені”, „асоціальні” та „морально дефективні”.

Аналіз цих понять приводить до висновку, що в даний період до основних об'єктів соціально-педагогічного впливу належали як підлітки, схильні до правопорушень (тобто „важковиховувані” діти), так і малолітні злочинці. (Вивченням даного питання займалась переважно рефлексологічна педагогіка, яка стверджувала, що причини виникнення важких дітей закладені в їх біологічній природі).

На відміну від соціально-педагогічної роботи з дітьми, схильними до вживання наркотичних речовин, при роботі з неповнолітніми правопорушниками до об'єктів педагогічного впливу не бралися до уваги батьки. „Роботи з батьками, – відзначається в архівних джерелах, – поки що ніякої не проводиться...” [5, с. 20].

Загальна мета соціально-педагогічної діяльності з підлітками, схильними до правопорушень та злочинцями, як свідчить вивчення науково-педагогічних джерел, була однаковою і полягала не в ізоляції неповнолітніх, а у підготовці їх до повноцінного трудового життя.

Завдання роботи соціального педагога зводились до:

- турботи про зміцнення й охорону здоров'я підлітків;
- надання їм матеріальної допомоги;
- здійснення опіки та патронату над зазначеною категорією дитячого населення;
- забезпечення загального розвитку неповнолітніх;

- обстеження соціально-економічних умов життя підлітків;
- всебічного педагогічного обстеження самого правопорушника;
- залучення неповнолітнього до планової роботи дитячих закладів (клубів, майстерень тощо);
- здійснення педагогічного впливу на підлітків;
- захисту дітей підліткового віку від життя на вулиці.

Таким чином, мета та завдання соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками та злочинцями в досліджуваній період (20-ті — перша половина 30-х рр. ХХ ст.) не відбивали особливостей цієї діяльності в залежності від об'єктів впливу.

Більш чітко сформулювати мету роботи соціального педагога з малолітніми правопорушниками вченим допомогло створення комісії у справах неповнолітніх і визнання її одним із основних суб'єктів соціально-педагогічного впливу на особистість правопорушника.

Слід зазначити, що ідея організації цих комісій зародилась ще в той час, коли виховання дітей знаходилося у підпорядкуванні відділу соціального забезпечення, тобто в кінці ХІХ ст. У 1918 році в Росії з'явився новий Декрет про організацію комісії у справах неповнолітніх.

Керуючись законодавством РРФСР (Декрет УРСР про організацію комісій ще не існував), секція охорони дитинства запросила представників Губнаросвіти, Губюсту, Губздраву та Губсобесу і 7 липня 1920 року відбулася перша нарада першої комісії у справах неповнолітніх правопорушників. З цього моменту комісії почали масово виникати на всій території України. Так, уже в 1923 році існувало 3 губернських і 44 окружних комісій у справах неповнолітніх [3]. (Ці комісії при відділах народної освіти проіснували до 1935 року). До їх складу входили: педагоги, народні судді, лікарі, а також штатні вихователі-обстежувачі та дитячі соціальні інспектори.

Вихователі-обстежувачі та дитячі інспекції братів і сестер соціальної допомоги здійснювали загальний нагляд над даною категорією дитячого населення, надавали їм допомогу і захищали від небезпеки [6, с. 1,3]. До недоліків цієї роботи можна віднести не завжди сумлінну працю братів і сестер соціальної допомоги. Про це, наприклад, свідчить анкета 1923 року про стан Куп'янського Окрсоцвиху, яку знайдено в архіві [4, с. 31].

До провідних напрямів діяльності головних суб'єктів педагогічного впливу, як свідчать довідкова література й архівні дані, належав профілактичний, який полягав у вияві неблагополучних сімей; у наданні “дітям вулиці” медико-педагогічної й соціальної допомоги (здійснення консультаційної допомоги вдома, роз'яснення питань дитячого права та охорони дитячої праці тощо); у відкритті дитячих будинків та гуртожитків для даної категорії дитячого населення; у розробці й пропагуванні кодексу дитячого права; у залученні неорганізованого дитинства до позашкільних закладів й дитячого руху; у здійсненні фізичного виховання підлітків; у масовому створенні комісій

у справах неповнолітніх; у забезпеченні сприятливих умов для всебічного розвитку підростаючого покоління.

Педагогічно цінний досвід організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками, поряд з комісіями у справах неповнолітніх, накопичено й лікарсько-педагогічними кабінетами, які в досліджуваний період (20-ті – перша половина 30-х рр. ХХ ст.) стали також масово виникати в Україні. Працівники цих кабінетів, як і комісії, головну увагу приділяли здійсненню профілактичної діяльності насамперед з „важкими у виховному відношенні дітьми”.

Аналіз науково-педагогічних джерел та архівних матеріалів свідчить про те, що до найбільш популярних профілактичних заходів у зазначений період належали: проведення амбулаторного прийому даної категорії дітей; організація систематичних лекцій для педагогів, лікарів, народних суддів і правозахисних працівників; започаткування дитячих закладів для „важких” дітей.

Таким чином, зміст роботи лікарсько-педагогічних кабінетів, на відміну від комісій у справах неповнолітніх, передбачав не тільки безпосередню діяльність з дітьми, а також наукову підготовку працівників для даної роботи й організацію відповідних закладів для „важких” дітей.

До нових ще не зрілих видів соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на попередження й ліквідацію правопорушень серед підлітків, у 20-ті – першій половині 30-х рр. ХХ століття також відносилась і вулича робота. Зміст діяльності соціального педагога на вулиці обмежувався тільки здійсненням культурної роботи – організацією ігор, масовок, конкурсів тощо. Місцем проведення цієї роботи були дитячі майданчики.

Серед основних напрямів діяльності фахівців з соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками можна виділити й медико-педагогічний, який полягав у здійсненні впливу на соціальні причини дитячих правопорушень і зводився до: приватного і громадського патронажу; опіки; влаштування неповнолітнього на роботу й навчання; надання допомоги підлітку в лікуванні та поміщення його до лікувально-виховних закладів, шкільних майстерень, будинків праці або реформаторіуму, під нагляд батьків та вихователів-обстежувачів. Ці заходи були традиційними і для Німеччини, Франції, США та Англії.

Співставлення змісту діяльності соціального педагога з правопорушниками та бездоглядними й безпритульними неповнолітніми дозволяє стверджувати, що зміст даної роботи має багато спільного. Цей факт можна пояснити тим, що саме безпритульні й бездоглядні підлітки найбільш схильні до скоєння різного роду злочинів та правопорушень.

До змісту діяльності соціального педагога в досліджуваний період обов’язково належала і перевиховна робота. „Перевиховання, переробка, – відзначає А. Макаренко, – це робота не тільки більш важка, але й гірша.

Перевиховання вимагає і більше сил, і більше знань, і більше терпіння” [1, т. 4, с. 59, 60]. „Перевиховувати, – продовжує далі свою думку вчений, – ... це значно важче, а іноді і неможливо” [1, т. 5, с. 283].

Слід звернути увагу на те, що процес перевиховання відбувався вже в спеціально створених для цього закладах закритого типу (колектори, основні та допоміжні дитячі будинки, трудові колонії для хлопців і дівчат, гуртожитки для правопорушників, ізолятори, ізоприймальники, дитячі будинки для морально дефективних дітей, будинки підлітків з примусовим режимом, виправні колонії, ремісничко-виправні притулки та реформаторіуми) й полягав у нормалізації психічного стану підлітка (тобто мова йде про внутрішню психічну перебудову дитини) шляхом включення його до трудової діяльності, до активної суспільної діяльності та випрацювання у неповнолітнього навичок соціального досвіду.

Незважаючи на таке розмаїття установ для неповнолітніх злочинців у досліджуваний період, їх кількість була усе ж таки недостатньою. Зокрема, в журналі „Соціальне виховання” записано: „Гостро відчувався брак установ для малолітніх правопорушників” [2, с. 91].

І, як свідчать архівні джерела, далеко не в усіх закладах для малолітніх злочинців проводилась педагогічна робота. Насамперед це було пов'язано з недостатньою кількістю медичного та педагогічного персоналу, бібліотек і відповідних педагогічних посібників.

Виходячи з цих нагальних завдань, на 1-му Всеросійському з'їзді з охорони дитинства (1920р.) та 1-й Всеросійській конференції (1921 р.) наголошувалось на необхідності організації не просто примусових закладів для утримання неповнолітніх злочинців, а створенні навчально-виховних установ, які б вивчали особистість, з'ясовували мотиви й усували причини, що привели до скоєння злочину.

Доцільно звернути увагу на те, що в досліджуваний період змістовна соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками проводилась і в провідних країнах світу. Наприклад, в Англії, як свідчить науково-педагогічна література, з метою організації захисту дітей бідноти під час канікул від шкідливого впливу вулиці й негативного впливу домашнього оточення виникали канікулярні школи і літні майданчики для ігор. Перші такі школи були відкриті з приватної ініціативи у 1902 році. У цих школах організовувалися відпочинок та ручна праця дітей.

У Німеччині, згідно з законом „Про суди для юнацтва” (1923 р.), зміст профілактичної діяльності соціального педагога з неповнолітніми правопорушниками, як і в Україні, полягав у тимчасовому поміщенні цих підлітків до спеціальних закладів (ремісних шкіл, реформаторіуму, виховної колонії) та здійсненні опікунського нагляду (вихователями, батьками, шкільними уповноваженими особами та родичами) за важкими підлітками.

Таким чином, у період, який досліджується (20-ті – перша половина 30-х рр. ХХ ст.), вченими вже правильно визначалися об'єкти соціально-педагогічного впливу, які поділялись на дітей, схильних до скоєння злочину, та на неповнолітніх злочинців. Але мета, завдання й зміст роботи соціального педагога мало відбивали специфіку цієї діяльності в залежності від об'єктів впливу.

До перспективних напрямів подальшого наукового пошуку можна віднести питання порівняльного аналізу організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками та підлітками, схильними до скоєння злочину в Україні та провідних країнах світу.

Список використаної літератури

1. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: В 8-ми томах. / А. С. Макаренко // М. : Педагогика, 1983 – 1986. **2. Огляд** соціального виховання // Соціальне виховання. – 1922. – № 5. – С. 91. **3. Охорона** дитинства на Україні в 1923 році // Путь просвещения. – 1924. – № 2. – С. 256 – 260. **4. Переписка** с окружными отделами народного образования по вопросам социального воспитания, 1923 г. – ДАХО – ф. 820. – оп.1. – спр. 756 – 153 арк. **5. Протоколы** конференции по вопросам социального воспитания детей и сведения о курсах социального воспитания, 1921 г. – ДАХО – ф. 820. – оп.1. – спр. 164. – 58 арк. **6. Матеріали** про організацію та становлення соціально-виховної роботи на Україні. – ЦДАВОВУ України – ф.166. – оп. 2. – спр. 538. – 160 арк.

Скавронська О. М. Організація соціально-педагогічної діяльності з підлітками, які схильні до правопорушень, та неповнолітніми злочинцями в Україні (20-ті – перша половина 30-х рр. ХХ століття)

У статті аналізуються провідні суб'єкти (педагоги, народні судді, лікарі, вихователі-обстежувачі, представники дитячих соціальних інспекцій), мета, яка полягала не в ізоляції неповнолітніх, а у підготовці їх до повноцінного трудового життя, завдання, зміст, напрями (профілактичний, перевиховний, медико-педагогічний, охоронний та деякі інші) організації соціально-педагогічної діяльності з підлітками, які схильні до правопорушень, та неповнолітніми злочинцями в Україні в 20-ті – першій половині 30-х рр. ХХ століття. Установлено, що у період, який досліджується, вченими вже правильно визначалися об'єкти соціально-педагогічного впливу, які поділялись на дітей, схильних до скоєння злочину, та на неповнолітніх злочинців. Але мета, завдання й зміст роботи соціального педагога мало відбивали специфіку цієї діяльності в залежності від об'єктів впливу. До перспективних напрямів подальшого наукового пошуку можна віднести питання порівняльного

аналізу організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками в Україні та провідних країнах світу.

Ключові слова: підліток, організація, діяльність, соціальний педагог, правопорушник, злочинець.

Скавронская О. М. Организация социально-педагогической деятельности с подростками, склонными к правонарушениям, и несовершеннолетними преступниками в Украине (20-е – первая половина 30-х гг. XX столетия)

В статье анализируются основные субъекты (педагоги, народные судьи, врачи, воспитатели-обследователи, представители детских социальных инспекций), цель, которая заключалась не в изоляции несовершеннолетнего, а в подготовке его к полноценной трудовой жизни, задачи, содержание, направления (профилактическое, перевоспитательное, медико-педагогическое, защитное и некоторые другие) организации социально-педагогической деятельности с подростками, которые склонны к правонарушениям, и несовершеннолетними преступниками в Украине в 20-е – первой половине 30-х гг. XX столетия. Установлено, что в период, который исследуется, учеными уже правильно определялись объекты социально-педагогического воздействия, которые делились на детей, склонных к совершению преступления, и на несовершеннолетних преступников. Но цель, задачи и содержание работы социального педагога мало отражали специфику этой деятельности в зависимости от объектов воздействия. К перспективным направлениям дальнейшего научного поиска можно отнести вопросы сравнительного анализа организации социально-педагогической деятельности с несовершеннолетними правонарушителями в Украине и ведущих странах мира.

Ключевые слова: подросток, организация, деятельность, социальный педагог, правонарушитель, преступник.

Skavronskaya O. M. Organization of the Socio-pedagogical activities with Young People Prone to Delinquency and Nepochnoletnymy Criminals in Ukraine (20th – First Half of the 30's. the Twentieth Century)

The paper analyzes the main actors (teachers, people's judges, doctors, teachers-interviewers, representatives of children's social inspections), the purpose of which is not in isolation zaklchalas minor, and in its preparation for a full working life, objectives, content, direction (preventive, perevospitatelnoe, medical-educational, safety, and others) the organization of social and educational activities with young people who are prone to delinquency and juvenile offenders in Ukraine in the 20's – first half of the 30's. the twentieth century. Found that in the period that we study, scientists have correctly identified the objects of social and pedagogical effects of which there were children who are likely to commit crimes, and juvenile offenders.

But the goal, objectives and content of the social educator reflect little specifics of this activity, depending on the person exposed.

It is advisable to pay attention to the fact that in the period meaningful socio-pedagogical work with juvenile delinquents held in the leading countries of the world. For example, in England, as the scientific and educational literature, with the purpose of protecting the poor children during the holidays from the harmful effects of the streets and the negative impact of home environment arose school vacations and summer playgrounds. Promising areas for further scientific research may include issues of comparative analysis of the organization of social and educational activities with young offenders in Ukraine and the world's leading countries.

Key words: teenager, organization, activity, social worker, the offender.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013 р.

Прийнято до друку 27.06.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Штефан Л. А.

УДК 37(091)

К. В. Храмцова

**ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ
У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ
(ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)**

Створення незалежної Української держави – це не тільки величезне досягнення нашого народу у боротьбі за свій суверенітет, а й новий етап гуманізації всіх сфер життя. Ось чому у державній концепції розвитку загальноосвітньої школи йдеться про те, що освіта ХХІ століття – це освіта для людини.

Лише останнім часом з'явилися наукові розвідки, присвячені окремим видатним постатям або окремим локальним періодам, що вважалися своєрідними «білими плямами» в історії розвитку освіти України. Особливо це стосується питань естетичного виховання взагалі та у позашкільних закладах зокрема. Отже, існує загальна потреба в дослідженні, яке б давало повне, глибоке та розгорнуте у часі уявлення про розвиток естетичного виховання дітей та молоді у позашкільних організаціях України в історичній ретроспективі.

Найбільш плідним і значним періодом розвитку питань музично-естетичного виховання підростаючого покоління в Україні, як ми вже зазначали, є друга половина ХІХ – початок ХХ століття. Діяльність видатних композиторів (В. Барвінський, А. Вахнянин, М. Вербицький,